

ลัทธิมาร์กซ สังคมนิยม และ ศตวรรษที่ 20

พรพิไล เลิศวิชา

แม้ศตวรรษที่ 21 จะยังมีได้มาถึง นักสังคมศาสตร์ที่นิยมการคาดการณ์ก็ได้เริ่มลงมือทำข้อสรุปเตรียมกรุยทางกันไว้บ้างแล้วว่า ศตวรรษใหม่นี้จะไม่ใช้ศตวรรษของลัทธิมาร์กซและของสังคมนิยม

อีกต่อไป มีหนังสือและสิ่งพิมพ์นับสิบนับร้อยที่ได้แสดงสาระและหลักเหตุผลเชื่อมโยงวิกฤติของสังคมนิยมในปลายศตวรรษที่ 20 กับอนาคตแห่งศตวรรษใหม่อันกำลังคืบคลานเข้ามานี้ว่า สิ้นสุดกันเสียทีสำหรับ

มาร์กซ์ ยูโทเปีย และการมองโลกในแง่ดีจนเกินไป กล่าวกันว่า ลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยมก็เช่นเดียวกับความคิดทางปรัชญาและแนวทางการเมืองอื่น ๆ ของโลกที่มีวันเวลาอัน “จำกัด” ของตัวในประวัติศาสตร์ อาจกล่าวอย่างกลาง ๆ ว่าอุดมการณ์นั้นล้วนแต่เกิดขึ้น รุ่งโรจน์ถึงขีดสุด แล้วก็ตกลงเสมอไป ในที่สุดมันก็ต้องหลีกทางให้แก่ความคิดอื่น แนวทางอื่น ที่ใหม่กว่า ก้าวหน้ากว่า และเหมาะสมกว่า ไม่มีใครอาจยับยั้งไว้ได้ การประมาณการณ์ในทำนองอย่างนี้ถ้าไม่ทำให้คนลุกขึ้นมาคัดค้านได้—แย้งโดยสิ้นเชิง ก็อาจทำให้รู้สึกได้อีกอย่างน้อยสองประการ ประการแรกอาจเห็นว่าการคะเนเช่นนั้นแม้ฟังดูเป็นตรรกที่ล้าสมัยซ้ำซาก แต่ก็มีความน่าเชื่อถือแฝงอยู่ ด้วยว่าประวัติศาสตร์ปรัชญาและการเมืองมักเป็นเช่นนั้นทุกคราวมา ประการที่สองอาจทำให้คิดสับสนไปว่าแล้วปรัชญาและแนวทางอย่างใดหรือที่ลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยมจะหลีกทางให้ มันจะเขย่าความคิดความรู้สึกและความหวังของผู้คนอย่างीलัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยมได้กระ-
 แต่บัดนี้การคาดคะเนยังมีได้มีความหมายอะไรไปยิ่งกว่านี้ ศตวรรษที่ 21 ก็ยังมีได้มาถึง ลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยมยังปฏิบัติหน้าที่ของมันอยู่ นับมาถึงปี คศ. 1983 อันเป็นปีครบรอบศตวรรษแห่งมรดกกรรม

ของมาร์กซ์ พื้นที่ของโลกประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ และประชาชนราว 40 เปอร์เซ็นต์ ได้สัมผัสกับการปฏิวัติและสังคมนิยมดังที่เขาคาดหมายไว้ แต่ตัวเลขที่เป็นกอบเป็นกำนี้ไม่ใช่และไม่อาจทดแทนคัดค้านข้อวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวมาข้างต้น เพราะการขยายตัวของการปฏิวัติและสังคมนิยมมีปัญหากลางทางมากเกินกว่าที่ได้มีการประมาณไว้แม้กระทั่งจากฝ่ายศัตรูของลัทธินี้เองก็ตาม การเอาชนะปัญหาเหล่านั้นได้หรือไม่ได้และด้วยหลักการเช่นไรต่างหาก จึงจะเป็นประเด็นชี้ขาดว่าลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยมจะต้องเป็นฝ่ายหลีกทางไปเช่นที่ได้มีผู้คาดคะเนเอาไว้หรือไม่

พื้นฐานทฤษฎีและความเป็นจริงที่น่าสนใจในการติดตามปัญหาดังกล่าวนี้ ได้แก่ พื้นฐานทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยมแบบฉบับ การนำเอาทฤษฎีมาใช้ในโลกของความเป็นจริง และการปฏิบัติของประเทศและกลุ่มการเมืองสังคมนิยมทั้งปวง

1

ก่อนปี คศ. 1917 ลัทธิมาร์กซ์ถูกขีดวงจำกัดอยู่ในกลุ่มประเทศในยุโรปตะวันตก จะเห็นได้ชัดจากองค์ประกอบและกิจกรรมทางการเมืองของสากลที่ 1 และสากลที่ 2 ลัทธิหรือแนวความคิดทางการเมืองในยุโรปเวลานั้น ไม่ว่าจะเป็นลัทธิสหภาพแรงงาน ลัทธิปลั๊ก ลัทธิ

พรุดอง ลัทธิลาส์ซาล หรือ ลัทธิมาร์กซ์ เป็นการตกลึกแห่งการต่อสู้ทางการเมืองของชนชั้นกรรมกรเป็นภาพสะท้อนการต่อสู้ของชนชั้นกรรมกร มิใช่เป็นแต่เพียงอัจฉริยภาพของนักคิด ถ้อยคำและแนวทางทฤษฎีเหล่านั้นล้วนแต่อิงอยู่กับเหตุการณ์รูปธรรมที่เกิดขึ้นวันต่อวัน ไม่มีความแปลกหน้ากันระหว่างทฤษฎีกับการเคลื่อนไหวปฏิบัติในเวลา นั้น กล่าวในอีกแง่หนึ่ง ทฤษฎีมิได้พูดภาษาที่มวลงจนไม่เข้าใจ มันทำให้ความรู้จักคุ้นเคยเป็นอันดับสังคมที่มันถือกำเนิดขึ้นมา แต่ทว่าการปฏิวัติไปสู่สังคมนิยมมิได้เกิดขึ้นที่นั่น และทฤษฎีปฏิบัติถูกนำมาใช้ล้มฤทธิ์ผลในดินแดนที่ห่างไกลออกไป ไม่ใช่บนเนื้อดินของยุโรปตะวันตกเอง มันเกิดขึ้นที่รัสเซียและขยายตัวออกไปในยุโรปตะวันออก ไปสู่ภูมิภาคใดก็ได้ที่ขอเพียงแต่มีเงื่อนไขอัน “เหมาะสม” สำหรับการปฏิวัติ แม้จะน่าเสียดายที่เราไม่มีโอกาสเห็นการต่อสู้ขับเคี่ยวและพัฒนาไปให้ถึงที่สุดของลัทธิมาร์กซ์กับการเมืองอื่นในเนื้อดินของยุโรปเอง แต่เราก็จำต้องหันมาใส่ใจกับความจริงใหม่ ๆ ในศตวรรษที่ 20 นี้ ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าลัทธิมาร์กซ์เพียงอย่างเดียวอีกต่อไปแล้ว ภายหลังการปฏิวัติรัสเซีย คศ. 1917 เลนินได้ตีความ ขยายความ และเพิ่มเติมลัทธิมาร์กซ์ในสาระสำคัญหลายประการเมื่อองค์การสากลที่ 3 ได้รับการจัดตั้งขึ้น ลัทธิมาร์กซ์-ลัทธิเลนิน ก็ได้กลายมาเป็นทฤษฎีที่มีชื่อเสียงอยู่คู่กัน และถูกนำไปใช้กับการปฏิวัติในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก บัดนี้กลับเป็นภาระหน้าที่ของขบวนการปฏิวัติเองที่จะต้องตีความและประสานความเข้าใจทฤษฎีทั่วไปชุดนี้เข้ากับธรรมชาติทางการเมือง

เมืองและสังคมของประเทศคน

การปฏิวัติทุก ๆ ครั้งในศตวรรษที่ 20 เป็นการปฏิวัติของชนชั้นกรรมกรในความหมายของมาร์กซหรือไม่ เป็นประเด็นสำคัญที่บรรดานักทฤษฎีให้ความสนใจเป็นพิเศษ แต่เป็นที่ตระหนักกันแล้วว่า จะหาความถูกต้องและความหมายที่แน่ชัดเป็นเรื่องยาก บางทีก็ถูกทำให้ง่ายและหยาบเข้าด้วยการใช้ตรรกซ้อนกันหลาย ๆ ชั้น ดังที่ได้ยินกันอยู่เกลื่อนกลาด เช่น พรอคคองมิวนิสต์เป็น กองหน้าของชนชั้นกรรมกร ดังนั้นการปฏิวัติที่นำโดยพรอคคองมิวนิสต์เป็นการปฏิวัติเพื่อชนชั้นกรรมกรและเป็นของชนชั้นกรรมกร ทำนองนี้เป็นต้น ความเห็นที่แตกต่างกันในการตีความทฤษฎีลัทธิมาร์กซ-ลัทธิเลนิน และความแตกต่างกันในการประสานทฤษฎีเข้ากับสิ่งรูปธรรมใหม่ ๆ ในศตวรรษที่ 20 ทำให้เกิดสำนักคิดย่อย ๆ ของลัทธินี้หลายสำนัก และให้กำเนิดหนังสือเล่มสำคัญ ๆ หลายเล่ม แต่ยังไม่ปรากฏว่าหนังสือหรือนักคิดใดจะได้รับการยอมรับเด็ดขาดลงไปในปัจจุบัน

นักทฤษฎีที่ขยันขันแข็งหลายคนวิ่งตามการใช้ทฤษฎีและการสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ พร้อมกับเสนอข้อวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งส่วนใหญ่แล้วน่าฟัง แต่กระนั้น ความเพียรพยายามชนิดนี้ก็เพียงแต่ทำให้เรากลับเสมอตัว เพราะการเปลี่ยนแปลงที่แปลกใหม่ในโลกของความจริงทับทมิขึ้นโดยเร็วไม่มียับยั้ง บัดนี้ การปฏิวัติและสร้างสังคมนิยมไม่พะวงอยู่กับทฤษฎีที่ได้วางไว้เมื่อศตวรรษก่อนสักเท่าไรแล้ว องค์กรประกอบและการนำ

การปฏิวัติอาศัยแกนนำและผู้ปฏิบัติงานระดับต่าง ๆ ซึ่งมาจากหลายชนชั้น ยุทธวิธีนั้นเปลี่ยนแปลงไปเกินความคาดหมาย มันขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางชนชั้นและประวัติศาสตร์ของประเทศ รวมทั้งความสามารถของผู้นำ สิ่งที่เป็นไปได้มากที่สุดและให้ผลน่าพอใจที่สุดจะได้รับการปฏิบัติก่อนเสมอ ส่วนการอธิบายด้วยทฤษฎีนั้นบางทีก็นำหน้ามาก่อน บางทีก็ตามมาทีหลัง การปฏิวัติในประเทศต่าง ๆ อันได้แก่ รุสเซีย จีน ยุโรปตะวันออก อินโดจีน คิวบา เกาหลี โปรตุเกส แอลเบเนีย เยเมนใต้ และ นิการากัว เป็นต้น เหล่านี้ให้ภาพที่แตกต่างกันมาก บ้างก็แตกต่างในสาระสำคัญเสียจนไม่อาจประมาณว่าจะมาขจรลัทธิมาร์กซ หรือลัทธิสังคมนิยม ร่วมกันได้อย่างไร ในท่ามกลางความแตกต่างเช่นว่านี้ ชวนให้สงสัยว่าการประกาศความเชื่อถือต่อลัทธิมาร์กซและสังคมนิยม บางทีในบางระดับจะเป็นเพียงประเพณี ส่วนการปฏิบัติอาจมิได้ใช้ทฤษฎีชี้นำเสมอไป

บ่อยมากที่จะได้พบว่า การปฏิวัติ และ สังคมนิยม ในศตวรรษใหม่นี้ได้เสนอทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้เพื่อสนองความต้องการเร่งด่วนของประเทศในด้านต่าง ๆ โดยมีได้วางรากฐานอยู่บนหลักการของทฤษฎีแบบฉบับ แต่ก็มิได้ปรากฏว่าได้มีการอธิบายถึงเหตุผล ความจำเป็นที่จะเพิ่มเติมทฤษฎี หรือ ยกเลิกทฤษฎีที่ตนเห็นว่าล้าสมัยไป อาจเป็น

เพราะว่าไม่จำเป็น ไม่มีความสามารถจะอธิบาย หรือ เจตนาจะให้ตีความกันเอาเอง นี่ไม่อาจตอบได้ง่ายนัก

นักทฤษฎีและนักสังเกตการณ์รู้สึกกันมานานแล้วว่า ประเพณีการยอมรับลัทธิมาร์กซในแง่ทฤษฎีกับ การนำเอาไปใช้จริง ๆ นั้นแตกต่างกัน แต่ก็ไม่ใช่เหตุผลที่พอเพียงจะเกิดความระอากใจ มันมีเหตุผลอะไรซ่อนเร้นอยู่ในช่องว่างนี้ ความล้าสมัยของทฤษฎี? ความยากของทฤษฎี? ความไม่สามารถของผู้นำ? ความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ที่เรากำลังจะคาดไม่ถึง? หรือว่าจะไม่ใช่เลยสักข้อที่กล่าวมา ปัญหานี้ยังคงทำทนายอยู่ นักทฤษฎีบางคนไม่ใส่ใจในประเด็นนี้ แต่ตั้งหน้าตั้งตาเปรียบเทียบว่า ขณะนี้ได้มีการบิดเบือนลัทธิมาร์กซ-ลัทธิเลนิน ข้อใดอย่างไรบ้างแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งจนบัดนี้ก็ยังมองไม่เห็นเลยว่าจะยับยั้งอะไรไว้ได้ นอกจากตามไปอธิบายการเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปที่ไม่พอใจเท่านั้นเอง

2

แนวโน้มแห่งความเป็นจริงกำลังเป็นไปเช่นนี้คือ การปฏิวัติและระบอบใหม่หลังการปฏิวัติเกิดขึ้นที่นั่นและที่นี้ ก่อนอื่นที่สุดก็เพื่อปรับหรือเปลี่ยนระเบียบการเมือง เศรษฐกิจ และ สังคม ของประเทศ ให้เป็น

ไปในทิศทางตรงข้ามกับระบอบเก่าที่เคยมีมาส่วนมากมุ่งแก้ปัญหาความยากจน การเอารัดเอาเปรียบ และนายทุนจะเป็นผู้สูญเสียผลประโยชน์ ส่วนวิธีการจัดระเบียบใหม่ เช่นว่านี่บางทีก็ได้เตรียมกันไว้บ้าง แต่ส่วนมากมักไม่ได้มีการเตรียมไว้ แม้กระทั่งประเทศที่มีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด มีระดับความสามารถทางทฤษฎีต่ำที่สุด บางทีการปฏิวัติก็เกิดขึ้นและต้องเผชิญหน้ากับวิกฤติภายในประเทศที่ร้ายแรงยิ่งกว่าก่อนการปฏิวัติเสียอีก อันที่จริงแล้วสังคมแบบใหม่ หลังการปฏิวัติไม่มีทางเลือกอะไรเลย เว้นเสียแต่จะต้องปายหน้าไปตามแนวทางกว้าง ๆ ของปรัชญาแบบยูโทเปีย ไม่มีศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา หรืออื่น ๆ รอคอยอยู่ บางทีมีปัญหาก็ต้องสะสางกันภายในพรรคมากจนกินเวลาไปอย่างไม่น่าเชื่อประเทศและขบวนการสังคมนิยมเหล่านี้จะต้องแก้ปัญหาของตนตามลำพัง นักทฤษฎีสังคมนิยมเสรีนิยมมือดีจะไม่ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือเพราะไม่ใช่อุดมการณ์ของเขา และเขาก็มิได้มองประเทศเหล่านี้เป็นอย่างอื่นนอกจากเป็นลัทธิอันไม่พึงปรารถนา ส่วนนักทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์ที่สามารถทั้งหลายอื่นนั้นมีจำนวนน้อย และ ยังไม่มีทีท่าว่าจะเข้าไปมีส่วนวางแผนอะไรจริง ๆ จัง ๆ บางส่วนก็ตั้งหน้าตั้งตาแต่จะพิสูจน์

ว่าหลักทฤษฎีแบบฉบับถูกใช้ไปอย่างถูกต้องหรือไม่ ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว

ประเทศที่อาจกล่าวว่าสามารถที่สุดในการสร้างสังคมนิยมได้แก่ประเทศที่ตั้งตัวได้เร็วที่สุดพัฒนาไปบนเส้นทางของแผนพัฒนาประเทศที่จัดวางไว้ โดยฝ่ายทุนนิยมไม่สามารถฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ แต่เมื่อหวนกลับไปพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างแนวสังคมนิยมแบบฉบับ กับ แนวทางของประเทศเหล่านี้แล้ว เราอาจพบว่ามีช่องว่างขนาดใหญ่ ทฤษฎีแบบฉบับได้วางจุดหมายของสังคมนิยมไว้หมดจดงดงาม แต่ความสำเร็จของการสร้างสังคมนิยมยังไม่มีที่แน่ชัดว่าจะสอดคล้องกับอุดมคติเช่นนั้นสักเท่าไรนัก นักทฤษฎีของประเทศสังคมนิยมพยายามสร้างตรรกะขึ้นมาอธิบายเชื่อมโยงให้ได้ว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นอนระหว่างรูปธรรมที่ตัวกำลังทำอยู่กับสิ่งที่ทฤษฎีได้ไว้ ตัวอย่างที่ชัด ๆ ได้แก่ทฤษฎีเรื่องการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในโซเวียตที่ถูกอธิบายว่าเพื่อจะเป็นฐานให้แก่สังคมคอมมิวนิสต์ และ การสร้าง“สหประชาชาติ” ในจีน ที่อธิบายว่า เพื่อจะเหนือกว่าโลกทุนนิยมให้ได้ เป็นต้น ถ้าเทียบเคียงตามทฤษฎีแบบฉบับ ก็เห็นจะต้องตั้งคำถามว่า แล้วปัญหาเรื่องชนชั้นที่ยังมีอยู่อย่างเด่นชัดในสังคมประเทศทั้งสองนั้นเล่าจะอธิบายหรือเตรียมจัดการกันอย่างไร แต่ไม่ว่าคำ

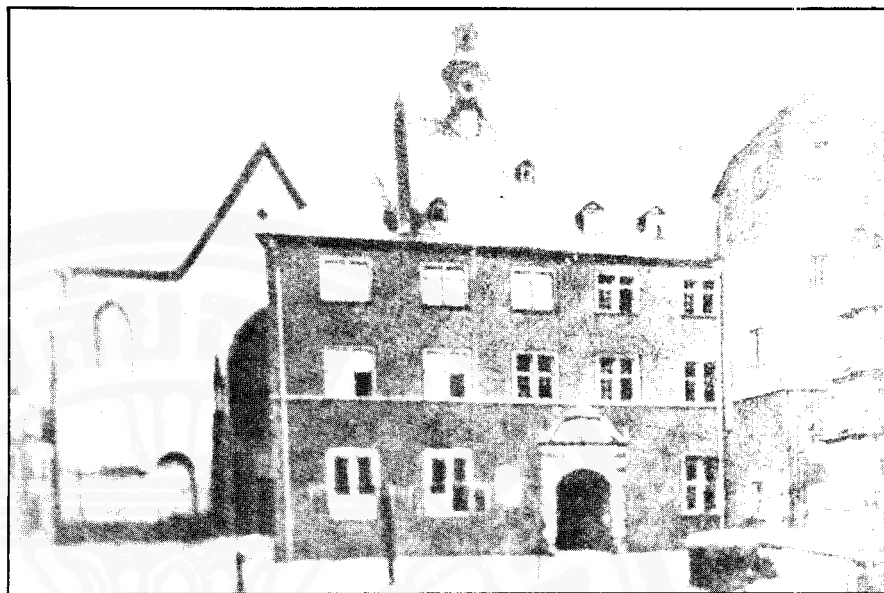
ตอบจะเป็นอย่างไร ประเด็นของเรายังคงอยู่ที่ว่า ช่องว่างระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ และ ความพยายามที่จะปิดช่องว่างนี้ด้วยคำอธิบายที่ฟังไม่ขึ้นเท่าไรนั้น อาจมีรากฐานมาจากปัญหาสำคัญก็คือ สังคมนิยมตามทฤษฎีแบบฉบับกับโลกของความเป็นจริงจะพบกันที่รอยต่อใด ยังไม่มีใครทราบ และไม่แน่ว่ารูปธรรมที่เป็นอยู่นี้อาจยังไม่สามารถอธิบายว่ามันจะสัมพันธ์อย่างไรกับอนาคตอีกสักสิบปีหรือร้อยปีข้างหน้า มันอาจจะผิดหรือมันอาจจะถูก การอธิบายเป็นความพยายามอย่างหนึ่ง แต่การอธิบายและการปฏิบัติจะไม่พัฒนาไปข้างหน้าได้เลย หากว่ามันเพียงแต่เป็นธรรมเนียมที่จะต้องทำไปเท่านั้นเอง

3

วิกฤติที่อาจเรียกว่าวิกฤติสังคมนิยมก็คือ แบบสังคมนิยมในแต่ละประเทศที่จัดตั้งขึ้นภายหลังการปฏิวัตินั้นแตกต่างกันมากทั้งในแง่หลักการ และรายละเอียด แต่ละประเทศต่างมีหลักการ และ หลักฐานที่จะอธิบายว่าเหตุใดระเบียบเศรษฐกิจ สังคม ของ ประเทศตนจึงสามารถจัดไว้ในประเภท “สังคมนิยม” ได้ บ้างก็แสดงเหตุผลเรื่องวิธีการผลิตบ้างก็แสดงเหตุผลเรื่องระบบและแนวทางทางการเมือง แต่ในบางครั้งปรากฏว่าแนวทางของประ

เทศหนึ่งขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์กับอีกแนวทางหนึ่ง แบบสังคมนิยมของรัสเซียหรือจีนที่หวังว่าจะเป็นแม่แบบแห่งการสร้างสรรค์สังคมนิยมนั้นเป็นแนวคิดที่ล้าสมัยไปประมาณสองทศวรรษแล้ว ยังคงเหลือก็แต่การตรวจสอบการสร้างสังคมนิยมโดยใช้ลัทธิมาร์กซ์-ลัทธิเลนิน เป็นแบบฉบับและเป็นมาตรวัดเท่านั้นที่ยังนิยมใช้กันอยู่ แต่กระนั้นก็น่าสงสัยว่าจะยืนนานไปสักเท่าใด

ก่อนอื่นขอให้พิจารณาคำว่า “สังคมนิยม” คำ ๆ นี้ถูกใช้ในความหมายหลายอย่างในศตวรรษที่แล้ว แม้ในงานเขียนของมาร์กซ์และ เองเกิลส์ เองก็แสดงให้เห็นถึงการใช้ในความหมายที่หลากหลายเหล่านั้น แต่เราออกจะแน่ใจได้ว่าไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์ไม่เคยจัดวางรูปแบบสังคมนิยมแบบฉบับเอาไว้ให้ใน The Communist Manifesto และ Critique of the Gotha Programme ซึ่งถูกอ้างอิงถึงมากที่สุดในเรื่องนี้ก็เพียงแต่กล่าวไว้อย่างกว้าง ๆ ถึง สังคมระยะผ่านที่อยู่ระหว่างสังคมนิยมกับสังคมนิยมนิสต์เท่านั้น สังคมระยะผ่านเช่นว่านี้จะมีส่วนผสมของทุนนิยมกับคอมมิวนิสต์เป็นสัดส่วนอย่างไรไม่มีใครทราบ หรือว่าจะเป็นระยะผ่านในความหมายที่ไม่ใช่เป็นแบบสัดส่วนที่ยกตัวอย่างนี้ก็ไม่มีใครทราบเช่นกัน แต่ที่ออกจะแน่นอนก็คือ มาร์กซ์และเอนเกิลส์ไม่เคยให้ความ

เห็นไว้เลยว่าจะสามารถมีสังคมนิยมที่เป็นระบอบอิสระในตัวของมันเองโดยไม่ใช่วางผ่านหรือการเตรียมตัวไปสู่สังคมนิยมนิสต์

อย่างไรก็ตาม จากหนังสือทั้งสองเล่มดังกล่าว และข้อความที่มาร์กซ์และเอนเกิลส์ได้เขียนไว้ประปรายในที่ต่าง ๆ เลนินได้เป็นผู้เสนอรูปแบบของสังคมนิยมหลังการปฏิวัติ เลนินลงมือเขียน “State and Revolution” ในอีกกว่าสามสิบปีถัดมา เขาใช้คำว่า “สังคมนิยม” แทนที่คำว่า “ระยะผ่าน” และได้อธิบายว่าควรจะต้องทำอะไรบ้างในสังคมนิยมระยะผ่านดังกล่าว แนวทางสังคมนิยมของเลนินนั้นได้ประจักษ์กันไปแล้วว่าในแง่หนึ่งมันได้นำรัสเซียไปสู่ความเข้มแข็งและมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมือง แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ได้มีปัญหากจากระบบเกิดขึ้นมากมายหลายประการ แต่ไม่ว่าจะมองจากแง่ใด แนวทางเช่นนั้นก็เกิดขึ้น

จากสภาพสังคมของรัสเซียและจากชีวิตจิตใจของชาวรัสเซีย แบบอย่างนี้อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้และได้ใช้กันไปแล้วนั้น ก็ดูเหมือนจะเป็นเพราะมันเป็นแบบอย่างอันหนึ่งมากกว่าที่มันจะได้รับการยอมรับว่าเป็น “หลักการทั่วไป” สำหรับสังคมนิยม ดังจะเห็นกันแล้วว่าแม้ประเทศในยุโรปตะวันออกซึ่งใกล้ชิดที่สุดกับรัสเซียก็หาได้เดินตามแบบรัสเซียทุกฝีก้าวไม่

มาร์กซ์และเอนเกิลส์นั้น แม้จะมีได้สร้างแบบแผนของสังคมนิยมไว้ให้แต่เขาทั้งคู่ก็ได้ให้ภาพกว้าง ๆ ว่า พื้นฐานของสังคมนิยมนิสต์ก็คือ การไม่มีทรัพย์สินส่วนตัวเอกชน ไม่มีชนชั้น ไม่มีรัฐ มีความเสมอภาคระหว่างเพศระหว่างเผ่าพันธุ์ และระหว่างชาติอุดมคติเช่นนี้คงจะกินเวลาของประวัติศาสตร์ไปยาวนานมาก และบางทีก็ไม่แน่ว่าจะมีมาจริงหรือไม่ใน

อนาคต แนวทางเช่นนี้คล้ายกับจุดมุ่งหมายมากกว่า ถ้าจะถือเอาเป็นมาตรวัด มันจะเป็นมาตรวัดที่หยาบที่สุดสำหรับที่จะเอาไปวัดว่า สังคมประเทศใดเป็นสังคมนิยมหรือไม่เป็น ถ้านักทฤษฎีคิดว่ามีแต่ประเทศที่อุทิศตัวเพื่อจุดหมายนี้อย่างแท้จริงเอาทั้งหมดนั้น ที่เป็นสังคมนิยมแท้ เขาก็อาจหาประเทศที่มีคุณสมบัตินี้ไม่พบเลย

- 4 -

ทุกวันนี้ แนวโน้มของสังคมภายหลังการปฏิวัติคือ เร่งสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกรัฐ รวมศูนย์อำนาจมาไว้ในมือของพรรค ดำเนินระบอบรวมศูนย์อย่างเข้มงวด ในที่นี้ ทฤษฎีว่าด้วยรัฐและการปฏิวัติของเลนิน ถูกอ้างอิงบ่อยที่สุด ประเทศเหล่านั้นตระหนักกันสักแค่ไหนว่าพวกเขากำลังเดินอยู่ในสังคมที่มาร์กซ์เรียกว่า “ระยะผ่าน” ที่จะไปสู่สังคมไม่มีรัฐและไม่มีชนชั้น บางทีมันอาจจะยากเกินไปและไกลตัวเกินไป สิ่งที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นว่าบรรดาผู้นำเหล่านั้น กำลังตั้งหน้าตั้งตาสร้างสังคมชนิดหนึ่งขึ้นมาให้ประสบความสำเร็จไม่น้อยหน้าสังคมนิยม และเรียกชื่อมันอย่างรวม ๆ ว่า “สังคมนิยม” แนวทางสังคมนิยมเพียงแต่ช่วยให้แนวคิดว่าจะจัดการกับปัญหากรรมสิทธิ์และทรัพย์สินอย่างไร และ จะอบรมจิตใจประชาชนไปในแนวทางใดเท่านั้น แม้แต่เท่านี้ก็ยังไม่เห็นกันเสียแล้วว่าไม่อาจ

ทำได้สมบูรณ์ในทางปฏิบัติ ดังที่ได้มีทฤษฎีผสมผสานใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมายในระยะปลายศตวรรษนี้ แต่นักทฤษฎีจะยื่นข้อหาอะไรแก่ประเทศเหล่านั้น ในเมื่อมันเป็นสังคมนิยมหนึ่งที่แตกต่างทั้งจากแบบทุนนิยมและ แบบคอมมิวนิสต์ **นี่อาจไม่ใช่ปัญหาเรื่องการทฤษฎีต่อทฤษฎี หรือ เรื่องของการบิดเบือนคำสอน** เพราะมันเป็นข้อกล่าวหาที่โบราณเกินไป ขณะนี้มีความอับจนหลายอย่างเกิดขึ้นในโลกของสังคมนิยม นับตั้งแต่การหันมาใช้ระบบตลาด แรงจูงใจเรื่องราคาและกำไร เข้าไปประสานกับระบบวางแผนจากส่วนกลาง การจัดความสัมพันธ์ระหว่างพรรคและรัฐที่ละทิ้งการปฏิวัติทางสากลเป็นต้น แต่ใครจะตอบได้บ้างว่าหากไม่เลือกทางที่ “อับจน” นี้ ใครจะเลือกทางใด จึงจะสามารถพัฒนาสังคมนิยมไปได้

ถ้าจะถามคำถามยาก ๆ ในทางสังคมศาสตร์ ควรจะถามว่า สังคมภายหลังการปฏิวัติระบบทุนนิยมไปแล้วนั้นเป็นสังคมอะไร ทิศทางของมันคืออะไร และ มันควรมีองค์ประกอบอย่างไร มีนักทฤษฎีหลายท่านได้ให้ความเห็นที่ไม่ประนีประนอมและรุนแรงต่อการสร้างสังคมนิยม บางท่านพิจารณาจากนโยบายต่างประเทศ บางท่านพิจารณาจากปัญหาทางวิธีการผลิตและการกระจายผลผลิต บางท่านพิจารณาจากปัญหาการเกิดขึ้นใหม่ เป็นต้น แต่น่าเสียดายว่าข้อวินิจฉัยเหล่านั้นเป็นได้แต่เพียงการค้นคว้าอันมีประโยชน์ต่อการพัฒนาทฤษฎี

การเมือง รวมทั้งช่วยชลอหรือผลักดันสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปได้บ้างเท่านั้น เพราะการอธิบายธรรมชาติทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของประเทศหนึ่งไม่อาจอธิบายจากแง่มุมใดเพียงแง่มุมหนึ่งหรือสอง และทั้งไม่ใช่เพียงในระยะใดระยะหนึ่งของประวัติศาสตร์หลังการปฏิวัติ ดังเช่น รุสเซีย นั้นถูกกล่าวหามานานแล้วด้วยข้อหาต่าง ๆ เช่น ลัทธิแก่ ลัทธิฟื้นฟูนิยม ลัทธิสังคมนิยมจักรวรรดินิยม เป็นต้น และ จีนก็กำลังเดินผ่านเส้นทางของข้อกล่าวหาที่คล้ายคลึงกัน แต่กระนั้นประเทศในโลกใหม่เหล่านี้ก็ยังไม่เป็นอะไรไปเสียสักอย่างหนึ่งให้กระจางลงไป อันที่จริง นี่มิใช่ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่เราารู้สึกว่าต้องการทฤษฎีใหม่ ๆ ที่ทันกาล และ คมคายพอจะให้ความสว่างไสวได้ หรือว่าประวัติศาสตร์กำลังจะพิสูจน์ว่าอัจฉริยแห่งยุคสมัยมักสร้างทฤษฎีซ้ำว่าความเป็นจริงไปก้าวหนึ่งดังที่เพลคานอฟว่าไว้

แต่ที่จริงแล้ว การวางแนวทางรูปธรรมสำหรับระบอบใหม่อย่างสังคมนิยมนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายเลย แม้จะกันเอาปัญหาที่ถูกตีกรอบโดยทฤษฎีออกไปเสียก็ตาม เพราะสังคมนิยมเป็นเจตจำนงของมนุษย์ที่จะควบคุมระเบียบสังคมและการเมืองให้เป็นแบบใหม่ทั้งหมด ในขณะที่ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา สังคมระบอบใหม่มักจะค่อย ๆ ออกงามขึ้นบนระเบียบสังคมเดิม มันก่อตัวขึ้นใกล้จะเป็น

รูปร่างชัดเจนแล้ว การปฏิวัติเปลี่ยนอำนาจระหว่างกลุ่มจึงเกิดขึ้นเพื่อเปิดทางให้สิ่งใหม่เหล่านั้นพัฒนาขึ้นมา ดังเช่นที่สังคมนิยมได้เกิดขึ้นมาแล้วในศตวรรษที่ 18 และ 19 แต่สังคมนิยมไม่ใช่หน่ออ่อนที่เกิดขึ้นได้บนเนื้อดินของระบอบทุนนิยม มันปฏิวัติอำนาจและระเบียบสังคมเก่าสิ้นเชิงก่อนแล้วจึงค่อยสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมา กล่าวในทางทฤษฎีแล้วชัยชนะของการปฏิวัติก็มิได้เป็นหลักประกันสำหรับความสำเร็จในการสร้างสรรค์สังคมนิยม แม้ว่าอย่างแรกจะเป็นเครื่องมือกรุยทางให้แก่ออย่างหลังก็ตาม ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ระบอบสังคมที่ก้าวหน้ากว่าขยายตัวเข้มแข็งขึ้นด้วยความร่วมมือกันสร้างสรรค์และประดิษฐ์คิดค้นมากมาย แต่มาบัดนี้ เรามีระบอบสังคมสองแบบที่ต่อสู้กันและแข่งขันกัน รวมทั้งทำลายซึ่งกันและกัน อาจกล่าวได้ว่าทุนนิยมเป็นฝ่ายได้เปรียบ และสังคมนิยมต้องใช้ความพยายามตามลำพังเพื่อจะพิสูจน์ว่าคำมั่นสัญญาทางการเมืองของคนนั้นเป็นเรื่องปฏิบัติได้จริงหรือไม่

ความเป็นไปในชีวิตและสังคมของโลกสังคมนิยมเป็นสิ่งที่ผุดไปจากความคาดหมายของทฤษฎีค่อนข้างมาก บางด้านมีปัญหาบางประการที่อยู่ยากยิ่งกว่าที่ระบอบทุนนิยมได้เคยก่อไว้ แต่การเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาในสังคมเหล่านั้นบางทีก็เกิดขึ้นรวดเร็วและทำ

ลายความยุ่งยากบางอย่างลงได้อย่างไม่คาดฝัน การเหวี่ยงกลับไปกลับมาเช่นนี้บางครั้งก็ชวนให้ระอากใจที่จะติดตามและเฝ้าดู เลนินเคยกล่าวว่า สังคมใหม่นี้เป็นเรื่องนามธรรม ซึ่งจะกลายมาเป็นจริง ก็แค่โดยผ่านกระบวนการที่หลากหลาย ผ่านความพยายามรูปธรรมแบบนั้นและแบบนี้ ถ้อยคำเหล่านี้แสดงความเข้าใจในความยากลำบากของการสร้างสังคมนิยม แต่ก็อาจมีผู้ค้านว่าชีวิตมนุษย์ไม่ใช่เครื่องมือทดลอง จึงควรมีทางที่สั้นและระหกระเหินน้อยที่สุด กล่าวในแง่กลับกัน อาจเป็นไปได้เหมือนกันว่า ฝ่ายผู้นำเองก็กำลังต้องการทฤษฎีสักชุดหนึ่งที่ประกันว่าสังคมนิยมจะก้าวหน้ามั่นคง และก่อความเสียหายให้แก่ประชาชนน้อยที่สุด เช่นเดียวกับที่ฝ่ายทุนนิยมเองก็เคยรื้อทฤษฎีเก่าสร้างทฤษฎีใหม่กันมาแล้วหลายครั้งหลายครา และอาจกำลังมองหาทางที่จะรื้อกันอยู่อีกในปัจจุบัน

การที่ไม่มีแบบจำลองสำหรับการสร้างสังคมนิยมนี้ ไม่ใช่เหตุผลที่มีน้ำหนักพอสำหรับการกล่าวหาทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์ เพราะทฤษฎีนี้เกิดขึ้นท่ามกลางสังคมแบบศักดินาช่วงท้าย ๆ และ ทุนนิยมสมัยแรก ๆ ลัทธิมาร์กซ์ไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับสังคมภายหลังการปฏิวัติ ไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการต่อสู้ที่ซับซ้อนภายหลังการปฏิวัติ ปัจจุบันนี้นักทฤษฎีก็ยังไม่สามารถพัฒนาหลักการใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้สำหรับสิ่ง

รูปธรรมที่สังคมนิยมเผชิญหน้าอยู่ รวมทั้งยังหาทางแก้ความยุ่งยากต่าง ๆ ที่สังคมนิยมได้ก่อขึ้นไม่พบ แม้กระทั่งรัสเซียและจีน ที่ซึ่งการปฏิวัติสำเร็จลงก่อนประเทศอื่น และมีประสบการณ์มานานที่สุดเกี่ยวกับสังคมหลังการปฏิวัติ ก็ยังต้องหาทางที่ลงตัวของตนอยู่ต่อไป

- 5 -

มาตรการตรวจสอบสังคมนิยมในระยะหลัง ๆ นี้ ได้ประสบการณ์เพิ่มเติมจากบทเรียนความล้มเหลวบางด้านในประเทศสังคมนิยม จึงผุดผ่องไปจากสมัยก่อนหน้านี้เล็กน้อย แต่ส่วนมากในหลักการได้เหวี่ยงกลับไปเสนอมาตรการจากข้อเสนอของ The Communist Manifesto ซึ่งควรจะตั้งข้อสังเกตว่าบทบาทที่มีชีวิตชีวาอยู่เสมอของเอกสารทางประวัติศาสตร์เล่มนี้มีได้อยู่ที่มันเสนอแบบวิธีการสร้างสังคมนิยม มาตรการ 10 ข้อ ในบทที่ 2 ของหนังสือเล่มนี้ เองเกลส์ได้ย้ำไว้ในคำนำถึงสองครั้ง คือ ในปี 1872 และ 1888 ว่ามันไม่มีความหมายเป็นพิเศษแต่อย่างใดเลย เมื่อเวลาผ่านไปหลาย ๆ ด้านก็จะต้องเขียนให้แตกต่างออกไป ในขณะที่เดียวกันบางคนได้เสนอแนวทางสังคมนิยมซึ่งตั้งต้นจากมโนธรรมว่าสังคมนิยมจะต้องจัดการวิภาครายได้อย่างเป็นธรรม ประชาชนจะต้อง

Jenny von Westphalen in the 1830s

มีสิทธิเสรีภาพ มีส่วนในการตัดสินใจ ในปัญหาต่าง ๆ ของประเทศ ควรมีพรรคการเมืองหลายพรรค เพื่อป้องกันการผูกขาดอำนาจของ พรรคคอมมิวนิสต์ ประชาชนควรมี เสรีภาพในการสร้างสรรค์ศิลป วรรณคดี เป็นต้น พิจารณาแล้วข้อ เสนอเหล่านี้ ล้วนแต่มีหลักการและมี เหตุผล แต่ก็ฟังตระหนักไว้ว่าอุดม การณ์เหล่านี้เป็นอุดมการณ์ร่วมกัน ของมนุษยชาติ มันไม่ใช่ “มาตร การ” และไม่ใช่ “ทฤษฎี” นัก ปราชญ์ตั้งแต่สมัยโบราณจนมา ถึงสมัยใหม่มักมีความเห็นตรงกันใน

เรื่องเหล่านี้ สิ่งที่สังคมนิยมต้องการ ไม่ใช่ถ้อยคำโบราณที่พร่ำพูดกัน มาเป็นศตวรรษ

แม้ทฤษฎีจะมาช้าไม่ทันกาล แต่ความเปลี่ยนแปลงบางอย่างถ้าไม่ ผิดทิศผิดทางไปเลยก็อาจนำหน้า ทฤษฎีไปก้าวหนึ่งก็ได้ นี่เป็นสิ่งที่เกิด ขึ้นเสมอมาในประวัติศาสตร์ เพียง แต่ว่าการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้มันเกิด ขึ้นอย่างไรจิตสำนึก ไม่เป็น ระเบียบ และควบคุมหรือป้องกันความ เสียหายไม่ได้เท่าที่ตนเอง เราได้เริ่มต้น เอาไว้แล้วว่า ปัจจุบันนี้การสร้าง สังคมนิยมกำลังดำเนินไปอย่างไม่เคร่ง

ครัดนัก บางทีมันเพียงแต่อาศัยความ เข้าใจพื้น ๆ และสภาพความเป็น จริงของประเทศ ดังนั้น การเฝ้า ดูความเป็นไปของสังคมนิยมก็ควร วางรากฐานอยู่บนสภาพที่แท้จริง ของมัน นี่อาจช่วยให้เข้าใจสิ่งเกิด ใหม่ได้บ้าง ไม่ใช่มีแค่กฎตายตัวมา ตีกรอบสังคมหลังการปฏิวัติ หรือ เพียงเพื่อจะปกป้องทฤษฎีชุดเดียว เอาไว้ กระบวนการเปลี่ยนผ่านทั้ง หลายนั้นไม่เคยเป็นกระบวนการที่ ง่ายและสั้น บางทีมันกินเวลาทั้ง ยุค ในแง่หนึ่ง ความซับซ้อนนี้อาจ เป็นผลมาจากความเชื่อในทิศทางที่ แตกต่างกัน และการต่อสู้เพื่อพิทักษ์ ความถูกต้องตามแนวทางความเชื่อ ของคน และบางทีการเปลี่ยนผ่านนี้ อาจหมุนกลับทิศ ก้าวไปในทิศทางที่ เราไม่ได้คาดไว้เลยก็ได้

นับตั้งแต่ลัทธิมาร์กซ์ก่อตัวขึ้น เป็นต้นมา มันได้ต้อนรับการเปลี่ยนแปลง สำคัญ ๆ ในยุโรปเองมาหลายครั้งหลาย ครา นักศึกษาลัทธิมาร์กซ์ตระหนักดีใน ข้อที่ว่าลัทธินี้ไม่เคยหยุดนิ่ง การต้อนรับ ความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ด้วยทฤษฎีและ ความเข้าใจที่ทันกาลเป็นลักษณะเฉพาะ ที่ทำให้มันเอาชนะแนวทางการเมือง อื่น แต่ยังไม่มีการลงความเห็นได้แน่ชัด ว่า มันจะยังคงบทบาทเช่นนี้อาวไว้ได้ต่อ ไปหรือไม่ โดยเฉพาะในศตวรรษใหม่ที่จะมาถึง